

ПРО СТИЛІСТИКУ НЕХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ М.М. КОЦЮБІНСЬКОГО

Неабияке значення в історії розвитку української літературної мови мала і продовжує зберігати вагу творчість М. Коцюбинського – видатного українського письменника кінця 19 – початку 20 століття. Особливо зауважив І.К. Білодід, „мовна творчість М.Коцюбинського була видатним явищем в історії української літературної мови в цілому, підняла її на вищий ступінь розвитку, розширила її структурно-стилістичні і конкретні художні та науково-публіцистичні засоби виразу в галузі лексики, фразеології, синтаксису, зокрема ритмомелодики фрази” [Білодід, 1958: 519].

Справді, мова творів М. Коцюбинського справила неабиякий вплив на розвиток усіх стилів української літературної мови – художнього, наукового, публіцистичного, епістолярного. Недарма засоби художнього стилю письменника продовжують привертати пильну увагу дослідників

(І.К. Білодід, Н.М. Бурдаківська, П.Й. Колесник, М.О. Костенко, В.В. Коптілов, П.П. Плющ, Л.С. Паламарчук, О.Є. Пивоваров, М. Богдан, В.П. Дроздовський та ін.). Натомість вивченню мовно-стилістичних особливостей нехудожніх текстів М. Коцюбинського дотепер приділялась тільки епізодична увага.

До нехудожніх текстів М. Коцюбинського належить його епістолярна спадщина, статті, нариси, це зразки наукового, публіцистичного й епістолярного стилів мови і мовлення. Дослідження стилістики нехудожніх текстів М. Коцюбинського, на нашу думку, важливе у багатьох вимірах, бо допомагає повніше усвідомити роль письменника в розвитку української літературної мови, дозволяє повніше збагнути лексичне багатство, синтаксичну досконалість, стилістичну глибину написаного й опублікованого М. Коцюбинським – цим оригінальним творцем художнього слова. Листи М. Коцюбинського до друзів, рідних, колег репрезентують собою блискучі зразки українського епістолярного стилю. Крім того, в текстах цих листів перед нами постає “комунікант – інформатор, носій стихії живої мови і майстер літературної мови та художник слова” [Мацько, 2003: 297].

Епістолярний стиль [лат. epistola (epistula), від грець. – лист, послання] – це функціональний різновид літературної мови, який обслуговує сферу писемних, приватних або приватно-офіційних стосунків. Мова в її епістолярному стилі виконує повідомлювану функцію, яка полягає у зверненні мовця до адресата з бажанням увести його у коло певних подій, поінформувати про щось, викликати почуття, співзвучні з емоційною настроєністю автора [Українська мова, 2000: 160].

Листування розширило функції народнорозмовної мови, яка також і внаслідок цього вийшла за межі тільки побутового використання. Варто зауважити, що саме в листуванні зародилися елементи сучасного публіцистичного й наукового стилів української літературної мови.

Для осмислення історії розвитку стилістичних різновидів української мови і мовлення листи М. Коцюбинського є неабияким, навіть неоціненним джерелом і зразком виняткового оригінального жанру літературного мовлення. Письменник створював епістолярні тексти по-художньому, з винятковою майстерністю і, як зауважує М. Пилинський, проявив себе чи не найкращим стилістом в історії української літератури. Приватні листи М. Коцюбинського – один з об’єктивних показників „того високого рівня виробленості, якого досягли норми українського літературного мовлення на початку 20 століття” [Пилинський, 1976: 196].

В епістолярній спадщині письменника натрапляємо на різні жанри листування. Серед них, але із врахуванням теми й мети послання, існуючих на той час традицій, взаємин кореспондентів, настрою адресанта в момент написання не можна обійти увагою зразки родинно-побутового листування. Прикладом цього можуть слугувати листи М. Коцюбинського до Віри Устинівни – дружини письменника. Текст таких листів пройнятий ніжністю, турботою про неї, про родину. Стиль викладу природний, невимушений. Емоційність, ліризм розповіді досягається добром відповідних мовних засобів. Так, М. Коцюбинський, звертаючись до дружини, користується афіксальними словами, які виражають прихильність, передають почуттєву ніжність адресанта (*серденько, Вірунечко, голубонько, рибочко, голубко*).

Серед інших епістолярних жанрів М. Коцюбинського привертає до себе увагу його інтимно-товариські та приватно-ділові тексти.

Зразком інтимно-товариського листування є листи до Володимира Михайловича Гнатюка, наприклад:

11/24. VIII 911.

Чернігів.

Сердечне спасибі Вам, дорогий Володимире Михайловичу, і всім підписаним на картці, за пам'ять про мене. Я теж баную за всіма Вами і радий був би знов скоро побачитись. Доїхав я дуже добре, не втомився, покінчив уже свої справи з земством, вже вільний і живу згадками про милих людей і милі гори. Упорядкую свої враження і збираюся писати. Сподіваємося, що Ви таки наважитесь і приїдете до нас разом з п. Оленою. Будемо так тішитися і вітати Вас обох! Як дужі? Ну, цілую Вас. Майтеся гаразд. Сердечний привіт п. Олені, дітям і всім знайомим од нас обох. Кланяється Вам Горький і просить вислати «опришків» (М.М.Коцюбинський. Твори: В 7-ми т. – К., 1975. – Т.7. – С.136).

Зміст листування інтимно-товариського жанру епістолярного мовлення – це розповідь, обмін

адресата. Найповніше виявляється цей різновид в листах закоханих, близьких родичів, друзів, колег, товаришів [Дудик, 2005: 95-96].

У приватно-ділових листах, крім індивідуальних проблем, наявні й громадські. Такі листи адресуються не офіційній особі, а особі, близькій адресантові за професією, за спільністю інтересів тощо. Прикладом цього може слугувати лист М. Коцюбинського до Гната Львовича, уривок якого подаємо: “25 сього місяця (того) в г. Борзні святкуватимуть ювілей 40-літньої літературної діяльності Ганни Барвінок (севдонім, а називається вона Олександра Михайлівна Куліш — жінка П.А. Куліша). Ювілей буде святкуватися публічно, і з різних закутків України пошлють ювіляриці привітання. Добре б було, коли б і Вашого Звягеля заслано було привітання — чи листом чи телеграмою...” (V:256).

Розглянемо основні стилістичні особливості листів М. Коцюбинського як зразків нехудожніх текстів письменника у їхньому індивідуальному епістолярному стильовому вияві. Це передовсім:

1. Широке використання у кличній формі звертань до адресата. Характер їх залежить від стосунків між М. Коцюбинським і тим, кому лист адресується: він дружній – у листах до колег, друзів; стилістично майже нейтральний – в офіційних листах письменника. Такі звертання нерідко поширюються звертальним словом, переважно прикметником, яким відтворюється ставлення письменника до адресата. Таке явище спостерігається і в офіційних, і в родинно-побутових листах. Наведемо приклади таких звертань: *високоповажна пані, вельмишановний добродію, вельмишановний Якове Васильовичу, високошановний добродію, шановний добродію, високоповажна редакціє, любий пане Миколо, ласкавий пане-брате, високоповажний і дорогий пане Володимире* та ін.

2. У звертаннях до дружини М. Коцюбинський використовує слова в здрібніло-пестливій формі: *голубко, голубочко, дитиночко моя єдина, Вірунечко, серденьтко, серденько, серденьточко, сердечко, квіточко, голубонько, зірочко, рибочко, голуб'ятко, доленько хороша* і т. ін.

3. Наявність традиційних формул на початку і в кінці послання, різноманітних побажань, вітань, наприклад, зверху зліва М. Коцюбинський вказує дату написання листа:

8 ст. ст. травня, 1898. Чернігів.

Губернская земская управа.

На початку листа письменник позначає місце його писання. Завершується лист підписом, характер якого, як і у випадку із звертанням, залежить від того, кому адресується лист: *твій Муся, твій повік Муся* (у листах до Віри Устинівни); *ваш завжди М.* (до Марії Міхневич); *щиро прихильний М. Коцюбинський, з високим поважанням* (до Володимира Гнатюка).

4. Форма прощання в листах також залежить від взаємин автора з адресатом. Тому читаємо: *бувайте здорові* (до Володимира Гнатюка), *цілую тебе, серденько; до завтра; цілую міцно; цілую тебе й кохаю щиро* (у листах до Віри Устинівни).

5. Щоб спонукати адресата до певної дії, поведінки М. Коцюбинський використовує відповідні слова і сполучення слів з дієсловами у формах наказового способу: *Маму поцілуй від мене і попрохай...* (V, 178); *Привітайте од нас Вашу родину...* (V, 278); *Будьте ласкаві, скоро дістанете цей лист, вишліть...* (V, 254); *Нашим спільним знайомим прошу передати мої привітання* (V, 33).

6. Займенники *ти, ви, вас* у звертаннях до однієї особи М. Коцюбинський пише з великої літери, засвідчуючи цим одну з ознак індивідуальної мовленнєвої культури, свою вихованість, повагу до того, до кого звертається: *Спасибі Вам, Андрію, що Ви не забули за мене, обізвалися хоч одкриткою* (V, 246); *Спасибі сердечне за Ваш дружній лист* (V, 303).

7. Досить виразні й своєрідні в листах граматичні конструкції, їхнє лексичне наповнення, яке зазвичай властиве усно-розмовному стилю мовлення. Деякі його ознаки також характерні для епістолярного стилю М. Коцюбинського. Це, зокрема, діалектизми. Використання їх письменником можна розглядати як стилізацію, тобто стилістичний засіб свідомого переймання й використання своєрідних мовних засобів, переважно лексичних і граматичних.

В епістолярній спадщині М. Коцюбинського можна натрапити й на інші зразки публіцистичного і наукового мовлення. Це, зокрема, листи, в яких письменник оцінює, ніби рецензує твори інших письменників (наприклад, лист до Любові Яновської, в якому адресант пише: *Вашу «Лісову квітку» прочитав я з насолодою. Як тема, так і виконання такі хороші, що можна тільки радіти, що у нашій літературі появляються такі високої вартості твори. Вже таки ніде правди діти — Ви великий майстер у виборі сюжетів...* (V, 291).

Навіть у своїх листах письменник нерідко вдається до народних фразеологізмів – ідіом, фразеологічних одиниць, більшою чи меншою мірою фразеологізованих сполучень слів. Не оминаються М. Коцюбинським і прислів'я, приказки, “крилаті” вислови: *Марне надали Ви собі клопоту й праці, накриваючи мене мокрим рядном за те, що я не обізвася ані словечком до Вас* (V, 10); *Жаль мені дуже, що не так склалося, як ждалося* (V, 31); *Щодо матеріалів для календаря, то - „рада б душа до раю, - та гріхи не пускають”*: ніколи (V, 47); *Тільки й потіхи меї, що лист з України, а тут і листів тих, мов кіт наплакав* (V, 57) та ін. Певна річ, фразеологізми використовуються переважно для того, щоб з їхньою допомогою явища дійсності відтворити більш виразно, оригінально, влучно, з якнайбільшою стилістичною доцільністю.

Можна зауважити, що деякі слова і форми слів (*коверти, жию, хроба, писамісьте, молдуван, есть, она*) з погляду сучасного сприймання ненормативні. Це й зрозуміло, бо листи писались у часи, коли норми сучасної української літературної мови ще тільки активно формувалися.

Листи М. Коцюбинського мають велику історично-пізнавальну й художню цінність, бо доносять до нас тодішнє розмовно-побутове й епістолярне мовлення, допомагають простежити за розвитком української мови у кінці 19 – початку 20 століть.

Література

- Дудик П.С. Стилїстика української мови: Навч. посібник. – К.: „Академія”, 2005. – 368 с.
Коцюбинський М.М. Твори: В 7 т. – Т.5: Листи (1880-1904). – К.: Наук. думка, 1974. – 312 с.; Т.7: Листи (1910-1913). – К.: Наук. думка, 1975. – 415 с.
Курс історії української літературної мови. Т.1 / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – С.519-552.
Мацько Л.І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. – К.: Наукова думка, 1976. – 288 с.
Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во “Укр. енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2000. – 750 с.